

ОСАМ ВЕКОВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

**ОД ЗЕТСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ ДО МИТРОПОЛИЈЕ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ**

(ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК)

Међународни центар за православне студије
Центар за црквене студије
Ниш, 2021.

САДРЖАЈ

Драгиша Бојовић <i>У част уздизања и победе верног народа и Цркве Христове</i>	9
Катарина Митровић <i>Оснивање Зетске епископије</i>	11
Katarina Mitrović <i>Founding of the Zeta Bishopric</i>	29
Синиша Мишић, Марија Копривица <i>Духовно подручје и границе Зетске епархије у средњем веку</i>	31
Siniša Mišić, Marija Koprivica <i>Jurisdiction and borders of Zeta diocese in the middle ages</i>	45
Александар Узелац <i>Немањићка Зета у делима западних путописаца и хроничара</i>	47
Aleksandar Uzelac <i>Zeta in the Nemanjić age as seen by western travellers and chroniclers</i>	63
Свјетлана Самарџија <i>Балишићи и очување немањићке црквене традиције у Зети</i>	65
Svjetlana Samardžija <i>Balšići and the presentation of the Nemanjić church tradition in Zeta</i>	81
Кристина Митић <i>Златном страном</i> <i>(Народна проза о Јелени Баошићки и Сандаљевици)</i>	83
Кристина Митич <i>Золотой стороной</i> <i>(Народная проза о Елене Балиич и Сандалевице)</i>	98
Борис Стојковски <i>Од Херцеговине и Црне Горе до Ураха:</i> <i>живот и дело Јована Малешевица</i>	99
Boris Stojkovski <i>From Hercegovina and Montenegro to Urach.</i> <i>Life and work of Jovan Maleševac</i>	117

Maria Marcella Ferraccioli, Gianfranco Giraudo <i>Gli ortodossi nell'ultimo secolo della dominazione Veneziana in Albania Veneta/Montenegro</i>	119
Марија Марчела Ферачоли, Ђанфранко Ђираудо <i>Католици и православци у млетачкој Албанији у другој половини XVIII века</i>	143
Васиљ Јововић <i>Култ Светог Василија Острошког у Црној Гори до 1941.</i>	147
Vasilj Jovović <i>The cult of Saint Vasilije of Ostrog in Montenegro until 1941</i>	167
Јован Пламенац <i>Митрополит Арсеније Пламенац у дискурсу времена у којем је живио</i>	169
Jovan Plamenac <i>Metropolitan bishop Arsenije Plamenac in discourse of the time he lived in</i>	201
Ненад Нинковић <i>Хиротонија Петра I Петровића Његоша у Сремским Карловцима</i>	203
Nenad Ninković <i>Ordaining of Petar I Petrović Njegoš in Sremski Karlovci</i>	215
Слободан - Бобан Јокић <i>Живот Цркве у Црној Гори у доба Петра II Петровића Његоша 1813-1851.</i>	217
Slobodan Boban Jokić <i>Church life in Montenegro in the age of Peter II Petrović Njegoš 1813-1851</i>	240
Растко Јовић <i>Аутокефалија јуче и сутра</i>	241
Rastko Jović <i>Autocephaly yesterday and tomorrow</i>	271

Далибор Ђукић	
<i>Атинска Синтагма из 1855. и „аутокефалност“</i>	
<i>православне Цркве у Црној Гори .....</i>	273
Dalibor Đukić	
<i>Syntagma of Rallis and Potlis and “autocephalous”</i>	
<i>Orthodox church in Montenegro .....</i>	294
Горан Васин	
<i>Између државне политике, етнофилетизма и канона –</i>	
<i>области Српске цркве на прелому векова .....</i>	295
Goran Vasin	
<i>Domains of the Serbian church at the turn of the century –</i>	
<i>– between state policy, ethnophyletism and canon .....</i>	317
Драган Радоман	
<i>Цетињски митрополит Митрофан Бан у</i>	
<i>васпостављању Српске патријаршије 1920. године .....</i>	319
Dragan Radoman	
<i>Metropolitan of Montenegro and the littoral Mitrofan Ban</i>	
<i>in the process of Serbian Patriarchate restablishment in 1920 .....</i>	334
Милена Мартиновић	
<i>Отуђени рукописи манастира</i>	
<i>Рођење Пресвете Богородице на Цетињу .....</i>	335
Milena Martinović	
<i>Alienated manuscripts at the monastery</i>	
<i>of the Nativity of Blessed Virgin Mary in Cetinje .....</i>	371
Александар Наумов	
<i>Служба митрополита Михаила (Јовановића)</i>	
<i>Св. Стефану Пиперском .....</i>	373
Aleksander Naumow	
<i>The Metropolitan Mihailo Jovanović's service</i>	
<i>in honor of Saint Stephen of Piperi .....</i>	397
Драгиша Бојовић	
<i>Григорије Божовић о Његошу и његовом светитељству .....</i>	399
Dragiša Bojović	
<i>Grigorije Božović on Njegoš and his holiness .....</i>	412

Богољуб Шијаковић

*Наставници цетинске Богословско-учитељске школе Лазар Т. Перовић
и Лазо Поповић као философски и теолошки писци* 413

Bogoljub Šijaković

*The teachers of the Cetinje Theological-Pedagogical school Lazar T. Perović
and Lazo Popović as philosophical and theological writers* 432

Ружица Левушкина

*Свештенотученик Серафим Џарић – животопис, писано наслеђе и
црквени живот Пљеваља у његово вријеме* 433

Ружица Левушкина

*Священномученик Серафим Джарич – жизнеописание, письменное
наследие и церковная жизнь плевля в его время* 458

Велибор Џомић

*Православна митрополија црногорско-приморска и
независна Црна Гора* 459

Velibor Džomić

*Orthodox Metropolitanate of Montenegro and littoral and
independent Montenegro* 477

Дејан Мировић

Закон о слободи вјероисповијести и универзалност људских права 479

Dejan Mirović

The law on freedom of religion and the universality of human rights 489

Владимир Цветковић

*Митрополит Амфилохије Радовић о Светом Григорију Палами:
следејући Светом Јустину Ђелијском* 491

Vladimir Cvetković

*Metropolitan Amfilohije Radović on St Gregory Palamas:
following Saint Justin of Ćelije* 510

Слађана Алексић

*Трептаји неизрецивог у поетској мисли
митрополита Амфилохија Радовића* 511

Sladana Aleksić

*Flashes of the unpressible in the poetic thought
of Metropolitan Amfilohije Radović* 525

СВЕШТЕНОМУЧЕНИК СЕРАФИМ ЦАРИЋ – ЖИВОТОПИС, ПИСАНО НАСЉЕЂЕ И ЦРКВЕНИ ЖИВОТ ПЉЕВАЉА У ЊЕГОВО ВРИЈЕМЕ*

Апстракт: У раду је детаљно описан живот свештенотомученика Серафима Царића, првенствено на основу аутобиографије овог светог новомученика. Наведено је шта тачно сачињава његову, жанровски разновидну, писану заоставштину. Посебно је описан Љетопис који је писао. Кроз проучавање ове заоставштине прате се и коментаришу поједини детаљи из црквеног живота народа Пљеваља у вријеме када је Св. Серафим Царић живио, а посебно док је био игуман манастира Свете Тројице код Пљеваља (1915–1941).

Кључне ријечи: игуман Серафим Царић, манастир Света Тројица, Пљевља, Љетопис игумана Серафима, црквени живот.

Увод

1. 0. Како су историјске и политичке прилике учиниле херцеговачка Пљевља саставним дијелом данашње Црне Горе, то и прилог о једном Пљевљаку, времену и приликама, првенствено црквеним, у којима је живио – заслужује мјесто у овом зборнику. Тим прије што је ријеч о Пљевљаку који је оставио дубок траг у животу, како манастира Света Тројица надомак Пљеваља тако и самог града, а још више из разлога што је то неко ко је 2005. године причислен лику светих, заједно са другим новомученицима дабробосанским и милешевским. Поштовање и масовно прослављање новомученика дабробосанских и милешевских¹ још увијек је у повоју, свакако и стога што су живот и дјела многих од ових новомученика недовољно познати. Стога се надамо да ће овај прилог помоћи да се читаоцима и народу уопште приближи личност Светог Серафима

---

* Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ Свети Новомученици дабробосански и милешевски славе се 11. јула по новом, грегоријанском календару.

Царића, те да буде торжествено и достојно прослављан, ако не шире, онда бар у својим Пљевљима и околини. Живот свештеномученика Серафима Царића описао је његов савременик који га је познавао, Григорије Божовић², а и он сам оставио је аутобиографију³, те су ово основни извори из којих су узети подаци о маркантном игуману манастира Света Тројица код Пљеваља.

1. 1. Истраживањем лексике језика свештеномученика, игумана Серафима Царића бавили смо се раније⁴, а и за руску читалачку публику урађен је и штампан краћи рад о њему и његовом публикованом стваралаштву⁵. У оба ова рада изражена је нада да ће се у будућности доћи до још неког дијела аутобиографије овог свештеномученика⁶, те да ће истраживања о њему и његовом дјелу моћи да се наставе на основу истих. Међутим, није пронађен наставак аутобиографије. Постоји само 40 страна рукописног текста *Љетописа* који нам је манастир Св. Тројица код Пљеваља уступио за истраживање. Овом приликом топло се захваљујемо управи манастира, а нарочито манастирском ризничару и библиотекару мр Бојану Струњашу, како за указивање на релевантну литературу тако и за њено уступање на коришћење за ово истраживање.

Животопис свештеномученика Серафима Царића

2. 1. О дјетињству Божидаревом, како се звао прије монашења, пише он сам, те у наставку преносимо главне податке из његове аутобиографије о овом дијелу живота⁷. Он најприје упознаје читаоца са етимологијом свога презимена (*царе* = ствари, пртљаг) и наставља даље о својој породици и дјетињству. Наиме, прадјед Лука Ђуровић, из племена Бјелопавлића из Црне Горе, „једне гладне године” преселио се с породицом у Србију, узевши са собом царе. Један од Лукиних синова, Петар, Божидарев дјед, вратио се у Турску и код Пљеваља, у селу Хоћевина, основао своју поро-

2 В. Божовић 2007, 31–39.

3 В. Царић 2004. Оригинални текст не постоји у Архиви манастира Св. Тројица код Пљеваља, као што је приређивач аутобиографије навео у предговору, а публиковани текст, односно издање, засновано је на машинописном рукопису, тј. прекуцаном примјерку оригиналног текста нађеног код родбине игумана Серафима (в. Петровић 2004а, 18).

4 Бајић 2012.

5 Левушкина 2013.

6 Претпоставка да постоји и наставак рукописа изражена је од стране приређивача (Петровић 2004а, 18).

7 Царић 2004, 29–35. Приређивач је ауторову повјест о дјетињству назвао *Поријекло и дјетињство*. Сљедеће цјелине у овом дијелу су: *Нови стан и нови живот* и *У Пљевљима подељене основне школе*.

дицу. Петар је имао петорицу синова и најмлађи од њих, Јован (звани Зелен због боје очију) – био је Божидарев отац. Мајка му је била Павловић Ружица. Божидар се родио 14. септембра 1875. године и био је најмлађи од четири сина у породици. Као такав, како сам пише, био је много размажен. Браћа су била Илија, Тодор и Милан. Илија је преминуо у младости, а Милан је 1915. године скончао у ропству у Добоју. Родитељи су били побожни и у побожности су васпитавали своју дјецу. Мајка је сваког празника и недјеље одлазила у цркву на богослужења.

2. 1. 1. Код куће је чувао стоку све до четрнаесте године живота. Родитељи нису намјеравали да га пошаљу у школу. Нарочито је отац био против тога. А Божидар је управо томе тежио и за то се Богу молио док је чувао козе. Кад је отац преминуо, он је почео да моли мајку да му омогући да се школује. Мајка се сагласила и договорила се с трговцем Тодом Грујићићем и његовом браћом да Божидар живи код њих у кући као послужитељ и да иде у школу, с тим да га мајка издржава. Кренуо је из куће на селу у град Пљевља на празник Светог Саве, јануара 1890. године. Управо је живот Светога Саве, о којем је убрзо потом у школи научио, и подстакао у њему жељу за монаштвом која ће надаље само расти и утврђивати се.

2. 2. Као четрнаестогодишњак, примљен је у други разред и с муком, радећи код газде тешке послове и не стижући ни увијек ни на вријеме у школу – завршио је два разреда. Помагао му је газдин брат Никола, такође ученик другог разреда, који би му у вечерњим сатима преносио шта су учили у школи и објашњавао му градиво. Четврти разред био је принуђен да напусти, јер му је у међувремену била умрла мајка која га је хранила, а и прилике у газдинској кући су се биле промијениле. Није могао да одржава основну хигијену, добио је ваши и морао је да се запосли како би себи обезбиједио основна средства за живот. Радио је у кафани и кући браће Сава и Јакова Недића. У кући ове браће био је Стари завјет, књига коју је Божидар стално узимао и читао. Није престајао да се моли Богу да му помогне да се даље школује. Послије 11 мјесеци рада и боравка код ове браће, прешао је да ради у оближњи манастир Свете Тројице, априла 1893. године.

2. 3. Током боравка у манастиру у њему сазријева одлука да жељу за монаштвом проба и да реализује.⁸ Одлучио је да се упуту у Београд, самом митрополиту Михаилу (Јовановићу), јер је чуо да он „прима младиће за монашки чин”. Надао се да ће га митрополит замонашити и послати у богословску школу. Међутим, из Пљеваља је кренуо без потребне препоруке. Учитељ Јово Митрановић био му је обећао да ће је послати поштом,

8 О овоме и даље, о путовањима в: Царић 2004, 35–53.

али није одржао обећање. Без препоруке није примљен. Пишући о своме путовању, тачније пјешачењу до Сарајева и даље, путу за Београд, Св. Серафим, тада Божидар, често истиче своју самоћу и остављеност од свих осим Бога. Из Пљеваља га је на пут испратио само бивши газда Саво Недић. Браћа нису марила за њега. У Београду се потуцао „сељачки дечко напуштен, о коме нико не води рачуна”. Пошто је непромишљено потрошио сав новац који је имао са собом, морао је да се запосли. Уз помоћ „брата Херцеговца”, земљака, нашао је посао код пушкарара.

2. 3. 1. Веома брзо схватио је да овај посао није за њега и да не може без манастира. Газди пушкарару искрено је рекао зашто напустио посао, а овај га је охрабрио да се опет јави митрополиту Михаилу. Пошто препоруке из Пљеваља и даље није било, тражио је од митрополита да га пошаље у неки манастир. Митрополит га је упутио на жичког епископа Саву који је у то вријеме боравио у митрополији, да му он одреди манастир. Послије упорног настојања Божидаревог, епископ Сава дао му је писмо с којим је требало да се јави архимандриту Вићентију, старјешини манастира Сретења близу Овчар Бање. За пут је добио од митрополита Михаила и епископа Саве по динар, а од свога газде пушкарара – три динара и бесплатну возну карту до Крагујевца. Од Крагујевца је до манастира Сретења дошао пјешке. Није се дуго задржао у овом манастиру – свега двадесет дана. Није желио да пише о разлозима зашто није остао ту. Навео је само да му се нису свиђали житељи манастира, нарочито калуђери.

2. 3. 2. Одатле се упутио у Ужице, с намјером да ту заради нешто новца, те да се врати у Турску, а потом да иде у Дечане или на Свету Гору. Тај план му се није остварио. У Ужицу није могао да нађе посао, али је зато сазнао у ком манастиру се налази Пљевљак Прокопије Бјуиша, па је одлучио да иде код њега. Најприје је морао да заради за пут. С једним Ужичанином упутио се у Ваљево, гдје се запослио у кафани код газде Антонија Пурића. Много је радио („нисам три сата ноћу спавао”) пуних 40 дана, али је и зарадио, те се упутио преко Београда за Неготин, у манастир Буково. На овом путу доживио је још једно искушење: иако је имао новца да плати карту, нису га примили на лађу за Доњи Милановац. Морао је пут до манастира Букова да пређе пјешке.

2. 3. 3. У овом манастиру боравио је свега три мјесеца, јер је архимандрит Прокопије био премјештен у манастир Петковицу код Шапца и Божидар му се тамо придружио. У Петковци је провео двије и по године, научивши се основама монашког живота. Било му је лакше са својим земљаком: „осећао сам се као да сам код своје куће”. Иако је архимандрит био сурове и преке нарави, Божидару је код њега било добро, првенствено зато што је уживао велико старјешинино повјерење. Међутим, чезнуо је за даљим школовањем које земљак Прокопије није ни помишљао да му омогући.

2. 4. У овом периоду у души будућег игумана догодио се преображај кад се једнога дана свим срцем обратио у молитви Мајци Божијој: „Света Бого-мајка, заштитница рода људског примила је моју сузenu молитву, расветлила ми ум и дала ми бистрину разума и тако сам постао сасвим други човек”⁹. Од тада почињу да се остварују његове жеље за монашењем и за школовањем.

2. 4. 1. У Рашко-призренској митрополији којој су светиње пљеваљског краја у то вријеме припадале – крајем XIX вијека појавио се на челу први митрополит Србин, Дионисије (Петровић)¹⁰. То је Божицара охрабрило да напише писмо бившем газди Саву Недићу, јануара 1897. године. У писму га је молио да новом митрополиту каже коју ријеч о њему и да га замоли да га прими и као монаха пошаље у Призренску богословију. На одговор је чекао дуго и кад је већ био помислио да га неће никад ни добити, те почео да кује планове о одласку у Америку – крајем фебруара исте године стигло му је писмо од Сава. У писму је било написано да чим га добије – крене за Пљевља, пошто је митрополит био обећао да ће испунити оно што га је Божицар молио. Овај догађај је будућег свештенотученика толико обрадовао и учврстио у вјери и нади на Господа, да он с одушевљењем пише будућим покољењима:

Зато овде препоручујем: да се нико кад се нађе у невољи не удаљава од Бога и Св. Богородице, нека их не заборавља, него нека им се обрати за савет и помоћи ће му и избавити га од беде и невоље као што многе избавља који му се обраћају, међу којима сам и ја грешник.¹¹

2. 4. 2. У Пљевља се вратио прве недјеље Часнога поста 1897. године.¹² С препоруком митрополитовом дошао је настојатељу Василију Поповићу, иначе замонашеном удову свештенику. Друга два сабрата манастира Света Тројица у то вријеме, а и годинама уназад – била су такође замонашени мирски свештеници којима су жене биле упокојене. Монашење се одлагало и Божицар је због тога патио. Мислио је да га је неко био оклеветао

9 Царић 2004, 51. Цитате из писане заоставштине свештенотученика Серафима нисмо прилагођавали тренутно важећој норми, правопису српскога језика, већ смо задржали оригинални текст. Ово се односи првенствено на цитате из *Љетописа*, пошто текст аутобиографије, како је напоменуто у предговору, јесте подвргнут измјенама. Ми га, пак, преносимо онаквог какав је у приређеном издању.

10 „Био је то важан догађај за српски народ” (Терзић 2009, 249). Опширније о овом првом Србину митрополиту в. нпр. исто, 249–250.

11 Царић 2004, 52.

12 О боравку у Пљевљима, монашењу и школовању в. исто, 53–73.

код митрополита Дионисија. Такође се бојао да га неће послати у богословију, а чинило му се да нешколован монах није никоме потребан. Међутим, ово су само била нова искушења којима је, уз помоћ Божију, будући игуман одолио. Монашење је било на празник манастира, Свету Тројицу (Педесетницу), 1. јуна 1897. године. Монах Серафим имао је тада 22 године. Многи су га жалили („двје снахе ... плакале су, жалећи што сам сахранио своју младост”), настојатељ манастира и још један сабрат чак су га и одвраћали од монашења, али он је остао непоколебљив.

2. 4. 2. 1. О избору свог животног пута сам Серафим писао је веома отворено и једноставно, као што је, усталом, писао и о било чему другом. Вриједи навођења у потпуности то његово сопствено објашњење, из којег се види да је заиста био у питању призив Божији ка монаштву од ране младости и да је, упркос свему, Божидар требало да постане Серафим:

Ни сам не знам шта ме толико руководило, да примим монашки чин, кад у мојој породици, од како се зна, није био ни калуђер ни свештеник. По самој мојој природи не бих требао да будем калуђер, јер сам био пунокрван, па се није било лако борити са природом. Како сам заволео тај чин опет не знам. Свак ме од тога одвраћао, и нико ми није одобравао ко ме познавао, да будем калуђер. Али Провиђење је јаче било, и није питало какве сам ја природе. Послало је у мене неког духа, да утури мисли и да заволим монашки живот, и зато ме није нико могао од тога одвратити. Па да ми је неко обећавао неко велико богатство, иако сам био сиромаш, да се не закалуђерим, ја бих све то презрео, јер је за мене мантија била највише богатство.¹³

2. 4. 3. Преодолевши нова искушења, овај пут у вези с финансирањем боравка у Богословији у Призрену, Серафим се ипак упутио на ово школовање. Истина, није примљен као редовни ђак, већ као ванредни, што је у то вријеме значило да је учио свега двје године. У првој години требало је да савлада градиво прва четири разреда, а у другој – петог и шестог разреда. Ванредни ђаци (поред Серафима, у тој генерацији била су још двојица) слушали су само духовне предмете и полагали их на крају школске године. Распуст након положене прве године њих тројица провели су у манастиру Света Тројица код Призрена. Овдје их је највише мучила глад, док нису сами почели да раде и кувају, те су тако током распуста мало поправили нарушено здравље.

---

¹³ Исто, 57–58.

2. 4. 3. 1. На почетку друге године школовања у Богословији Серафим се суочио с још једним проблемом. Овај проблем помогао му је да ријешу ученик 5. разреда Богословије, Петар Росић, будући патријарх српски Варнава. Наиме, новац за школовање није био стигао из Пљеваља, те је управа Богословије рекла да му неће бити дозвољен даљи боравак и учење у Богословији уколико новца не буде. Петар је Серафиму позајмио новац да пошаље депешу игуману Василију. Новац је стигао убрзо и школовање је могло да се настави.

2. 4. 3. 2. Током друге године у Богословији, на празник светитеља Спиридона, децембра 1898. године – монах Серафим добија чин јерођакона. Десио се то у тренутку када се томе најмање надао, јер је био окупиран првенствено школом. Од тада, поред учења има обавезу и да богослужи у цркви. Успјешно полаже све предмете 5. и 6. разреда и враћа се у Пљевља. Јула 1900. године митрополит Дионисије рукополаже га у Гњилану за свештеника, те постаје јеромонах.

2. 4. 4. Као свештенослужитељ и парохијски свештеник у граду Пљевљима (у то вријеме није било градске цркве), Серафим не престаје да машта о даљем школовању. Био је незадовољан што Богословију није завршио редовно. Чинило му се да нема довољно знања да достојно послужи Цркви и народу. Размишљао је и о ратарској или молерској школи. Митрополит Дионисије био је одлучно против тога, али се Серафимова жеља и овај пут на необичан начин остварила. Наиме, убрзо се митрополит Дионисије разболио и преминуо, а на његово мјесто дошао је митрополит Никифор (Перић),¹⁴ који је одобрио јеромонаху Серафиму учење у Ратарској школи у Краљеву.

2. 4. 4. 1. У ову школу примљен је октобра 1901. године, и то у други разред, пошто су му признали школовање у богословији. Ни ово школовање није прошло без искушења у вези са финансирањем. Истовремено, и овдје је Серафим показао своју борбеност и упорност: најприје се молбом обратио свим епископима, па пошто од њих није ништа добио, изузимајући епископа Саву из Дечана („он ме је једанпут наградио свештеничким одијелом и кад бих год дошао у Краљево дао би ми по банку”), писао је молбу Министарству иностраних дјела Краљевине Србије. И опет, кад је већ био скоро заборавио на то, стигло је из Министарства питање колико жели новца мјесечно. Добио је онолико колико је тражио: 15 динара. Ову школу учио је с великим задовољством и успјешно је завршио: „Ја сам добио оцне све одличне и добио прву награду „Ветрењачу” и 50 кила ражи”¹⁵.

¹⁴ Више о њему в. нпр. у: Терзић 2009, 250.

¹⁵ Царић 2004, 72.

2. 5. Вратио се у Пљевља¹⁶ с надом да ће моћи да одмах употреби своја знања. Међутим, старјешина манастира Св. Тројице омаловажавао је Ратарску школу и није дозвољавао Серафиму да се оствари на том пољу. Ово је Серафима натјерало да одлучно затражи премјештај. Видјевши овакву одлучност сабратову, архимандрит Василије се покајао за своје поступање и замолио Серафима да ипак остане. Од тада више нису имали несугласице и већ је 1904. године јеромонах Серафим направио воћарски расадник и почео да пошумљава.¹⁷

2. 5. 1. По благослову митрополита Никифора, у периоду 1905–1906. године, јеромонах Серафим био је осам мјесеци замјеник на мјесту настојатеља манастира Бање код Прибоја. Недуго после повратка у манастир Света Тројица, по налогу истог митрополита постављен је за економа манастира. На овом послушању провео је непуну годину дана и обављао га је веома озбиљно и савјесно. Како је тих година био најмлађи у манастиру, имао је и многе друге обавезе: обављао је црквено правило у храму, „ишао [сам]¹⁸ у парохију, служио литургије, ишао у писанију и кад сам стигао радио у привреди”¹⁹.

2. 6. У години у којој је дошло до разграничења између Србије и Црне Горе и када су Пљевља припала Црној Гори (1913), на Васкрс – скончао је настојатељ манастира, архимандрит Василије Поповић. Духовни суд у Призрену повјерио је привремену управу јеромонаху Серафиму. Управа је била привремена нешто више од годину дана, након чега је постала и стална. Наиме, 1. фебруара 1915. године, у манастиру Пећка патријаршија, јеромонах Серафим произведен је за игумана манастира Света Тројица код Пљеваља. Чин је обавио митрополит Гаврило Дожић. Архимандрит је постао 1921. године.²⁰

2. 6. 1. Како је у манастиру био и једини парохијски храм Пљеваља, а монашки живот, као што смо донекле већ напоменули, практично није ни постојао у правом смислу ријечи још од времена Првог српског устанка – манастиром је од 1856. године управљала Црквено-школска општина.

16 О животу после повратка у Пљевља в. исто, 72–135.

17 Опширније в. исто, 73–74. О раду игумана Серафима на манастирској привреди пише и Божовић (2007, 35): „Примивши старешинство над Св. Тројицом, игуман Серафим Царић је одмах размахнуо свом својом снагом да унапреди њену привреду. На првом месту је завео да се тачно обележе црквена имања и властитост озакони према новим потребама и новим законодавствима. Затим да се та имања унапреде, боље обрађују и дају више приноса”.

18 У угластој загради (како на овом, тако и на другим мјестима у раду) није Царићев, него наш текст, додат због бољег разумијевања.

19 Царић 2004, 77.

20 Божовић 2007, 35.

Практично, мирјани су се питали за манастир, а притом су сами међусобно имали несугласице које су понекад доводиле и до физичких сукоба. Стога је управу манастира и јеромонах Серафим у почетку на неки начин дијелио са Општином. Ово није било нимало лако, али истовремено, први прави калуђер у манастиру Света Тројица послјије цијелог стољећа као такав је и промијенио ово стање кад је постао игуман. О томе Божовић²¹ пише:

Постајући старешином, он је већ знао за све недостатке и недаће манастирске, па је одмах прегао да их одстрани. Брзо је прекинуо са једном незгодом: одстранио је од манастира демагогију и месно странчарство, поставио све ствари и односе на своја места.

2. 7. Иако је имао тешку борбу да достигне жељено у животу, Божидар, касније архимандрит Серафим – ипак је добио све што је желио. Нарочита милост и помоћ Божија почивале су на њему, како у младости тако и даље, током цијелог живота. Навешћемо још два важна догађаја у његовом животу кроз која се такође може ово потврдити, видјети како је живио под покровом Бога и Мајке Божије и какав је човјек био.

2. 7. 1. Први догађај тиче се велике светиње манастира Света Тројица, штапа Св. Саве²². Наиме, 1913. године, након коначног ослобођења од Турака, игуману Серафиму стигло је писмо од протојереја Милана Ђурића из Бање код Прибоја, у којем он пише да је покојни старјешина манастира, архимандрит Василије, поводом ослобођења обећао да ће краљу српском Петру Карађорђевићу послати штап Св. Саве. Наводно, краљ Петар очекује штап и игуман Серафим позива се да га донесе у манастир Бању, с тим да то уради тајно.

2. 7. 1. 1. Ово је било велико искушење за игумана, али му је Бог помогао давши му мудрости да ријеша да штап нипошто не предаје. У одговору на писмо, између осталог, написао је:

Живот мој ако је потребан прије ћу вам га жртвовати, али штап Св. Саве тајно не могу вам издати. Јер кад ме нико не би за то издајство осудио, осудила би ме моја савест, што нисам као калуђер очувао оне светиње, које су ми предате и које су моји преци сачували и мени их у аманет предали, да их ја мојим потомцима чисто предам.²³

---

²¹ Исто.

²² Данас се овај штап који је у манастиру Св. Тројице почивао преко 300 година, чува у манастиру Милешеви.

²³ Царић 2004, 135.

2. 7. 2. Други догађај десио се за вријеме аустроугарске окупације Пљеваља током Првог свјетског рата, тачније пред саму ову окупацију 1915. године. Игуман Серафим тражио је тада благослов од митрополита Гаврила (Дожића) да, упркос свему што се дешава, не иде из манастира („јер сам сматрао, да као калуђер који се посветио Богу и манастиру, да је срамота да остављам манастир, јер се један пут мре, а умрети часно и поштено, то је понос”²⁴). Митрополит је овакву одлуку игумана благословио. У то вријеме многи Срби су интернирани, али је промислом Божијим и уз помоћ Муслимана који су га штитили, као и, прије свега, поступања по заповијестима Божијим – игуман Серафим остао на своме мјесту, у манастиру.

2. 7. 2. 1. Ипак, крајем љета 1915. године окупатори су дошли у манастир и претресли су га. Изван граница манастира, али недалеко од њега, нашли су оружје. Оружје јесте припадало игуману Серафиму, али је он мудро поступио замоливши раније некога од искушеника у манастиру да га сакрије и пред аустроугарском војском одрицао је да је његово. Било је то тешко, ратно вријеме када се за посједовање оружја једном игуману није могло замјерити. Под сумњом да је оружје његово, положили су га у затвор и тамо је провео 70 дана. У једном тренутку, како је касније сазнао, све је било спремно за његово вјешање, али Бог је хтио да буде другачије. Посавјетовали су га да не престаје да негира да је оружје његово. На Покров Пресвете Богородице, октобра 1914. године, било му је суђење. О својим осјећањима и владању за вријеме суђења пише овако:

У мени је завладала нека божанствена радост. Осећао сам, као да ме Мајка Божија загрнула Њеним светим покровом. Осећао сам неку милину у души. Нисам сматрао да се мени суди него да присуствујем некој забави што се мене ништа не тиче. Стално су ми очи биле на судијама (...). Ниједан судија није мој поглед могао да издржи – оборио је очи земљи јер сам особито био расположен.²⁵

Када се послјије толико времена вратио у свој манастир, игуман Серафим клекнуо је у цркви и плакао. Благодарно је Богу што му је живот продужио „да Га славим и служим народу”²⁶.

2. 8. Свештеномученик Серафим био је веома активан учесник, како црквеног тако и уопште друштвеног, па и политичког живота града Пљеваља, понекад и шире. Иако се у својим мемоарима жали на то да је недо-

²⁴ Исто, 94.

²⁵ Исто, 121. Детаљно о боравку у затвору и суђењу в. исто, 106–129.

²⁶ Исто, 128.

вољно уважаван од стране својих суграђана, свједочи и о томе да јесте поштован. Божовић²⁷ за њега каже да је био „вазда редак хришћанин и увиђаван првак у крају”. Свакако је значајно његово дјеловање у друштву и његове активности и о томе ће бити ријечи укратко у наредним редовима. Заслужено је и одликован: орден Светог Саве примио је од краља Александра, а орден књаза Данила од краља Николе.²⁸

2. 8. 1. Игуман Серафим био је у депутацији која је ишла на поклоњење краљу Николи 1914, послије присаједињења Пљеваља Црној Гори.²⁹ Био је један од два посланика за варош Пљевља на тзв. Подгоричкој скупштини, одржаној 13/26. новембра 1918. године, кад је одлучено, између осталог, да се Србија и Црна Гора уједине у једну државу под династијом Карађорђевића, те да тако уједињене ступе у заједничку државу Срба, Хрвата и Словенаца.³⁰ Био је у делегацији која је маја 1930. године ишла у Београд на честицање митрополиту скопском Варнави избор за српског патријарха.³¹ Нашао се у делегацији која је 1926. године присуствовала сахрани протојереја Милана Ђурића у Ужицу.³² Био је предсједник пододбора Друштва за изградњу Храма Св. Саве на Врачару, а као најстарији архимандрит учествовао је у избору патријарха српског Гаврила (Дожића).³³ Крајем 1929. или почетком 1930. године био је вођа делегације која је ишла на „поклонство и подворење” краљу Александру Карађорђевићу.³⁴

2. 8. 2. Био је у одбору за изградњу храма преп. мати Параскеве у Пљевљима.³⁵ Постоји телеграм³⁶ из којег се види колико је активно у овом одбору учествовао.³⁷ Такође, био је заступник манастира Довоља и Свети Архангели, као и црква на Илином Брду и Сречању. Како за свој манастир, тако и за ове друге храмове – попис имовине слао је ажурно у Министарство вјера у Београд.³⁸

---

27 2007, 36.

28 Струњаш 2018, 110.

29 Дурковић Јакшић 2012, 1363–1364.

30 Петровић 2009, 299.

31 Дурковић Јакшић 2012, 348.

32 Петровић 2009, 306.

33 Струњаш 2018, 110.

34 *Љетопис*, стр. 28. Он такође пише да су на ово поклоњење ишли представници свих тадашњих бановина.

35 В. нпр. Дурковић Јакшић 2012, 1370.

36 В. Петровић 2004б, 580.

37 Телеграм гласи: „Пошаљите одобрење за прекривање цркве у противном управа ће и без одобрења приступити раду”.

38 Исто, 557–565.

2. 8. 3. Како се из већ написаног може закључити, свештеномученик Серафим био је веома активан и борбен. Као сасвим млад јеромонах, 1900. године, повео је борбу против употребе шпиритуса који је у Пљевља довожен из Босне и продаван веома јефтино, због чега се био појавио велики број пијаница.³⁹ Када је била анексија Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске 1908. године, он је на њу реаговао тако да је о томе остало и писано свједочанство.⁴⁰ Интересантно је како сам пише о овом догађају и своме поступању:

... цео се српски народ нашао као један човек. Ја, као српски калуђер, млад, полетан, загрејан патриотизмом, реших и развих барјак да купим добровољце да идем на Босну против Аустрије, као некада Хаци-Лојо, па ме браћа спречише, не дадоше ми остварити идеју, зато што је луда била.⁴¹

Веома активно борио се против аграрне реформе, надајући се да ће манастир Света Тројица бити изузет из ње и наводећи томе у прилог многе аргументе.⁴² О томе колико га је ово питање мучило најбоље говори цитат из једног од писама упућеног 1920. године Духовном суду у Пећи:

Ово моје трчање и све моје преставке и вапај мој на све стране па и код највиших и најнижих власти остало је „вапијућег у пустињи”. Овако чудо није се десило мислим кроз шест вјекова од када је овај манастир постао. ... Ако манастир не добије ове земље које се безправно одузимају у што краћем року, бићу принуђен дати оставку на досадању настојатељску дужност овог манастира.⁴³

Иако ово питање није ријешено онако како је игуман желио, он је и даље остао на положају игумана, не напуштајући манастир ни управљање њиме све до свога упокојења.

2. 9. Мученичку кончину игумана Серафима описао је у уводу поменути ризничар и библиотекар манастира Св. Тројице⁴⁴ на основу сачуваног пљеваљског предања које и овдје преносимо.⁴⁵

39 Детаљније в. Дурковић Јакшић 2012, 650–651.

40 Исто, 1198.

41 Џарић 2004, 77.

42 В. Петровић 2004б, 555–560 и Петровић 2009, 335.

43 Петровић 2004б, 558.

44 Струњаш 2018, 111–113.

45 Дуго је скривана чињеница да је убијен од стране комуниста, док се у последње вријеме она ипак наводи, обично само кратко (в. нпр. Петровић 2009б, 434: Страдао од партизана у Пљевљима 1. децембра 1941).

2. 9. 1. Као прави игуман који је увијек часно и пожртвовано водио бригу о своме манастиру, пострадао је управо желећи да га заштити. Наиме, 1. децембра 1941. године у Пљевљима се водила битка за ослобођење града од Италијана. Један дио партизанске војске био је изнад манастира, а Италијани су из Пљеваља гранатирали положаје партизанске војске. Стога је игуман био уплашен да ће нека од граната погодити и сам манастир, те је молио партизанску војску да се помјери лијево или десно од њега. Како војска није хтјела да послуша игумана, он је одлучио да покуша да заштити манастир на други начин. Наиме, његов пријатељ Добривоје Милетић, директор тадашње Гимназије у Пљевљима⁴⁶, течно је говорио италијански језик, те је игуман Серафим, иако заустављан од свих који су се тада налазили у манастиру, пошао у гимназију да га нађе и да га замоли да интервенише код Италијана да не гранатирају манастир.

2. 9. 2. Директор гимназије био је у згради, али већ мртав. Непосредно прије доласка игумановог, убила га је група младих комуниста. Међу убицама су били и неки које је архимандрит Серафим као сиромашне издржавао у манастиру. Будући увијек праведан и отворен, није могао да преко овога пређе ћутке, те су свога добротвора ови пролетери задавили бодљикавом жицом, оскрнавили му мртво тијело тако што су му очупали сиједу браду и напосљетку га опљачкали, узевши му из џепа златни сат са ланцем и нешто новца који је био понио са собом. Дио учесника у овом стрaviчном злочину се након свог крвавог пира склонио у једну кућу у центру Пљеваља. Недуго по њиховом уласку у поменућу кућу, са звоника цркве Свете Петке опалио је италијански минобацач и запалио кућу. У кући су изгореле Серафимове убице.⁴⁷

2. 9. 3. Италијанске власти дозволиле су сахрану тек након неколико дана. Двојица пријатеља положена су у заједничку гробницу на Варошком гробљу у Пљевљима и ту су почивала до новијег времена, иако је било покушаја да се и раније, одмах после Другог свјетског рата, остаци игумана Серафима положи у његов манастир. Његове свете мошти данас почивају у кивоту са лијеве стране олтара цркве манастира Св. Тројице.

Писано насљеђе свештенмученика Серафима (Царића)

3. 0. Од свештенмученика Серафима (Царића) остала је аутобиографија и мемоари (сам Серафим назвао је овај свој текст *Мој доживљај*), сачувани код родбине светог.⁴⁸ Текст је публикован с благословом

⁴⁶ У то вријеме Гимназија се налазила на мјесту садашње Средње стручне школе.

⁴⁷ Струњаш 2018, 112.

⁴⁸ Породица Царић предала је рукопис Милешевској епархији и он се данас чува у библиотеци манастира Света Тројица (Струњаш 2013, 69).

преосвећеног владике милешевског Филарета и трудом М. Ф. Петровића.⁴⁹ Постоји и љетопис који је он водио и о чијем садржају ћемо писати нешто детаљније. Поред тога, у поменутој књизи су и друге његове публикације: чланци из новина, молбе, пословна манастирска преписка, документи.

3. 1. Језик његових писаних дјела одраз је разговорног стила тога времена, као и пјеваљског краја.⁵⁰ У тексту аутобиографије и мемоара аутор није бирао средства излагања, већ је сконцентрисан искључиво на предмет о којем приповиједа⁵¹, што донекле говори о његовој невеликој књижевно-умјетничкој вриједности. Премда је текст оцијењен и као „дјело које је сигурно обогатило српску мемоарску књижевност”⁵². Велики дио мемоара користе историчари када пишу о догађајима тога времена и краја.⁵³

3. 1. 1. Чланци које је публиковао у периодици тога времена (у *Цариградском гласнику* и *Правди*) имају доста елемената проповиједи у којима се он као пастир обраћа своме народу, савјетујући га и прекоријевајући. У једном од чланака он говори о разорном дјеловању пијанства. У другом констатује слабљење јединства и сагласја у породици, због чега су људи престали да живе у задругама у којима је некада живјело и по 30 људи, припадника исте породице, с главом породице на челу. Живот у задругама он сматра далеко бољим од начина живота који се појављује у његово вријеме и образлаже зашто. Чланак *Како живи наш сељак*, из *Цариградског гласника* 1907. године јесте „први писани прилог који је посвећен искључиво здравственим приликама у пјеваљском крају”⁵⁴.

3. 1. 2. Чланак у часопису *Правда*⁵⁵ представља реакцију на раније написани чланак о манастиру Света Тројица у истом часопису⁵⁶. У њему игуман Серафим износи разне чињенице о овом манастиру, исправљајући и допуњујући написано у том претходном прилогу. Дobar дио *Љетописа* такође је опис историје овог манастира, предања о њему и светињама које се у њему чувају. О *Љетопису* игумана Серафима Царића, као досад неистраженом књижевно-историјском документу, пишемо у наредним редовима.

3. 2. *Љетопис игумана Серафима Царића*⁵⁷ (у даљем тексту *Љетопис*) садржи 49 стр. рукописног текста писаног од 1914. до 1941. године. У

49 Петровић 2004а. Књига је названа *Доживљај игумана Серафима Царића*.

50 Подробно о језику овога краја в. Ћупић 2009.

51 В. Мукаржовски 1986, 162.

52 Струњаш 2013, 74.

53 В. нпр. описе аустроугарске окупације (Петровић 2009, 291).

54 Лаушевић 2009, 592.

55 Београд, 18. VII 1931.

56 Овај чланак писао је Миливоје Стефановић у броју од 14. VI 1931.

57 Уобичајено је да истраживачи љетописа дају истима и имена, како би их разликовали од других. Ово именовање свакако има своју логику и обично је транспарентно (детаљно

почетку (до стр. 19) писано је само на десним странама, па тако имамо прву, трећу, пету, седму, девету, једанаесту, тринаесту, петнаесту, седамнаесту и деветнаесту страну, док друга, четврта, шеста итд. изостају. Од стр. 19 и даље исписане су (и нумерисане) обје стране љетописне свеске, што значи да укупно има 40 исписаних страница. Посљедња страница, нумерисана бројем 49, садржи само једанаест исписаних редова којима се наставља и завршава запис започет на претходној страни, док је остатак хартије из неког разлога уклоњен. Једино се на стр. 21 налази запис који не припада игуману Серафиму, већ архимандриту из Шумадије који је овдје написао о посјети манастиру Света Тројица 22. VI – 4. VII 1932. године. Све остало писао је сам игуман.

3. 2. 0. Према садржини, *Љетопис* има најприје дијелове који садрже податке о актуелним догађајима у самоме манастиру⁵⁸, потом о историји самога манастира и пљеваљскога краја, рјеђе и шире, затим оне у којима су забиљежени актуелни догађаји уопште у држави и свијету и записе о временским приликама.

3. 2. 1. Што се тиче актуелних догађаја у самоме манастиру које је записивао у *Љетопису*, они се махом односе на финансијске, грађевинске и привредне проблеме и рјешења. На примјер, 1933. године, пошто је у манастиру након поплаве настала велика штета, грађен је канал „од 110 метара, како би се манастир за сва времена осигурао од даљих поплава”. О трошковима за изградњу канала написао је детаљно, наводећи новчане износе, затим и трошкове прављења бране и водовода итд.⁵⁹ Записао је колико је 1929. године коштало жито (пшеница, јечам, зоб и кукуруз),⁶⁰ а и колико су 1932. године коштали овца, јагње, крава, во и вуна⁶¹. О цијенама намирница и стоке пише и 1941. године.⁶² Даље, постоји запис о томе како је 1934. године била велика немаштина у манастиру, због које је игуман био принуђен да јеромонаха Николаја пошаље „у писанију” која није имала успјеха. Осим тога, пише да се због те немаштине обратио и свештеницима појединих епархија, да и они скупљају прилог за манастир Света Тројица. Ни ово није имало већег успјеха.⁶³ Рад на црквеном крову у манастиру

о овој теми в. Јакшић 2013). У нашем случају мислимо да није потребно додатно објашњење зашто смо *Љетопис* овако назвали.

58 О неким од ових догађаја в. поглавље 4, пошто се један дио њих тиче црквеног живота Пљеваља.

59 *Љетопис*, стр. 36–37. На потоњој стр. постоји и кратак запис о бетонирању и калдрмисању порте.

60 Исто, стр. 26.

61 Исто, стр. 33.

62 Исто, стр. 48.

63 Исто, стр. 38–39.

завршен је 1930. године, о чему игуман записује детаљно: тачан датум завршетка радова, име мајстора који је радио и износ колико је све кошта-ло.⁶⁴ Слично поступа и кад записује податке о завршеним радовима на манастирској воденици, прекривању штале, постављању оgrade око манастира, подизању чесме.⁶⁵ На Преображење 1931. године освештано је и подигнуто на звонару мало звоно од 46 килограма.⁶⁶ Октобра 1930. године радове у манастиру прегледала је комисија од три члана који су се потписали у *Љетопису*.⁶⁷

3. 2. 1. 1. *Љетопис* садржи неколико записа о пошумљавању,⁶⁸ које је обављано и непосредно око манастира Света Тројица и даље од њега: у Водицама (данашњем градском парку), изнад Моћевца (дио града најближи манастиру), око Скакавца (дио мимо којег се пролази када се иде у манастир из града) и на брду Главица (између Моћевца и манастира). Пошумљавања су била у периоду 1929–1931. године (на Главици), 1932. године (такође на Главици, у Водицама и код Скакавца), крајем 1935 – почетком 1936. године (изнад Моћевца)⁶⁹, 1938. године (око манастира) и у периоду 1940–1941. године (у Водицама). Интересантно је да на једном мјесту у *Љетопису* игуман изриче проклетство у вези са засађеном шумом: „Проклет био ко не чуво ову засађену шуму која ће служити поколењима”⁷⁰. О три шуме у Прибојском срезу, Бучевској општини – игуман Серафим водио је спорове са државом од 1928. до 1934. године.⁷¹ Поред пошумљавања, записано је да је 27. новембра / 10. децембра 1931. године у Водицама засађено 20 калемљених јабука и 65 калемљених шљива.⁷²

3. 2. 1. 2. Издваја се као посебан запис о томе да је „за време управитељства Архимандрита Серафима” 1926. године манастир добио похвалницу „од Српског пољопривредног друштва из Београда за изношење пољопривредних предмета манастирских на првој изложби овд. пољопривредне подружине”.⁷³

64 Исто, стр. 28–29.

65 Исто, стр. 30; 42.

66 Исто, стр. 31. Овдје је Св. Серафим записао да је он сам био приложник: „Приложио старешина манастира Св. Тројице[,] Архимандрит Серафим Царић”.

67 Исто, стр. 29. Овај запис завршава се ријечима: *Нашли све исправно и савесно.*

68 Исто, стр. 30, 32, 33, 42, 44, 46.

69 За разлику од других, о којима у записима обично само наводи број и врсту садница, понекад и цијену, о овом пошумљавању Св. Серафим даје нешто више података: „На копању рупа за пошумљавање радило је по 50 душа. Над[н]ица је била 10 динара и храна. Прос-тор је засађен око 20 хектара” (исто, стр. 42).

70 Исто, стр. 42. Написано 31. марта 1936.

71 О овоме у *Љетопису* пише на стр. 30. и 41.

72 Исто, стр. 32.

73 Исто, стр. 24.

3. 2. 1. 3. *Љетопис* садржи и записе о посјетама манастиру и о посјетиоцима. Забиљежено је да је слава манастира Света Тројица, 27. маја / 9. јуна 1935. године прослављена торжествено, уз присуство српског патријарха Варнаве и петорице других архијереја, међу којима је био и данашњи светитељ Николај Велимировић.⁷⁴ У октобру 1940. године манастир је посјетио патријарх Гаврило Дожић и бан Зетске бановине Божидар Крстић. Обојица су и коначили у манастиру.⁷⁵ За вријеме окупације у Другом свјетском рату, 1941. године, кад су Њемци предали Италијанима Пљевља, потоњи су дошли да претресу манастир, „тражећи државна акта и друге сумњиве ствари”. О томе игуман Серафим даље пише: „Ипак су били уљудни, нису некаквог свирјепства учинили, узели су неколико шумки и нешто ракије”.⁷⁶

3. 2. 2. Првих неколико страница *Љетописа* игуман Серафим посветио је историји манастира Света Тројица, а заједно с тим и града Пљеваља. Овдје налазимо како је настао тадашњи и садашњи назив града⁷⁷, куда је ишао друм за Цариград и гдје су у околини Пљеваља његови остаци⁷⁸, како је чувена Хусеин-пашина џамија изграђена на манастирском имању и како су калуђери добијали фермане и тако манастирско имање осигуравали⁷⁹. На овим првим страницама *Љетописа* постоје информације о набавци манастирског звона, о времену изградње звоника и келија. Игуман Серафим преноси нам овдје предање⁸⁰ и о томе како су у вријеме Првог српског устанка калуђери манастира Св. Тројице, њих једанаесторица, с игуманом Павлом на челу – отишли да помогну устанак и сви су изгинули. Остао је само један слабуњави монах којег Турци нису дирани. Такође, овдје налазимо⁸¹ како су главне светиње манастира – кивот и штап Св. Саве – доспјеле у њега. Како је, ко је и када оковао штап Св. Саве, написао је касније, 1926. године.⁸² Пише и о образовној и социјалној улози манастира, како некад тако и у његово вријеме. Нарочито су, по нашем мишљењу, драгоцјени описи народа српског за вријеме Турака и послје тога.⁸³ Постоји један историјски запис о манастиру Милешева.⁸⁴

74 Исто, стр. 41. Набројана су имена свих архијереја.

75 Исто, стр. 45.

76 Исто, стр. 47.

77 Исто, стр. 3.

78 Исто, стр. 1.

79 Исто, стр. 5.

80 Исто, стр. 7.

81 Исто, стр. 7 и 9.

82 Исто, стр. 22.

83 Исто, стр. 15, 19 и 21. О овоме више у 4. поглављу.

84 Св. Серафим назива га *Милошево*; исто, стр. 30.

3. 2. 3. Како је игуман Серафим живио у вријеме ратова у првој половини XX вијека, писао је у *Љетопису* о Балканском рату, а потом и о Првом свјетском рату⁸⁵. На истом мјесту постоји и запис о убиству руске царске породице. Писао је и о смрти Николе Пашића и о њему самоме.⁸⁶ Касније⁸⁷ пише о догађају од 20. јуна 1928. године у народној скупштини, потом о обарању Устава⁸⁸. Постоји и запис⁸⁹ о рођењу престолонаследника Петра, 6. септембра 1930. године, док је 16. августа 1931. године, на стр. 31 записано: „цео народ Југославије прослави десетгодишницу владавине нашег омиљеног краља Александра I Карађорђевића”. Овдје је и запис о гласању у држави, новембра исте године, а такође и о повратку на пређашњи Устав. Забиљежио је⁹⁰ и догађај убиства краља Александра 1934. године, писао је о њему самоме и о његовој сахрани. Детаљно је писао о конкордату, крвавој литији и патријарху Варнави.⁹¹ *Љетопис* садржи и запис о почетку Другог свјетског рата 1939. године, о предатним догађајима, проглашењу Петра Карађорђевића за краља, бомбардовању Београда⁹², стању у Босни и Херцеговини 1941. године⁹³ итд.

3. 2. 4. Интересантни су записи о временским приликама у *Љетопису*. Њих налазимо на 23, 26, 34 и 42. страници. Године 1927. била је, како пише Св. Серафим, незапамћена суша. Пострадала је манастирска економија, а сточне хране је у крају било скоро сасвим нестало. Било је и великих земљотреса и промјена времена, а на Цвијети је пао снијег који је трајао недјељу дана. Сушна је била и 1928. година, док је за 1929. годину забиљежио да је била тешка зима, да су падали велики снијегови, те да су народ и стока гладовали. Те године снијег је пао 3. априла.

3. 2. 4. 1. Велика поплава 1932. године почела је на празник Успења Пресвете Богородице. Штету коју је узроковала ова поплава игуман је детаљно описао, наводећи да такве штете од поплава раније у историји манастира није никад било, упоређујући је с поплавама из 1891. и 1896. године. Овај запис завршава ријечима: „Ово је опомена народу да се поврати од своје покварене заблуде и приђе Богу и правди Његовој”.⁹⁴ Штету од поплаве игуман је санирао касније, подижући потпорни зид и канал кроз

---

85 Исто, стр. 21 и 22.

86 Исто, стр. 23.

87 Исто, стр. 25.

88 О овоме наставља на стр. 27, гдје набраја свих девет бановина након што је држава подијељена на њих.

89 Исто, стр. 28.

90 Исто, стр. 39 и 40.

91 Исто, стр. 43. и 44.

92 Исто, стр. 46–48.

93 Исто, стр. 48–49.

94 Исто, стр. 34.

порту, као и нови водовод.⁹⁵ Помоћ за ово тражио је и од Патријаршије у Карловцима.⁹⁶

3. 2. 4. 2. Постоје у *Љетопису* и два записа о временским приликама које посебно издвајамо. Један од њих је издвојен стога што се ради о биљежењу повољног, а не неповољног времена. Наиме, зима 1935/1936. године била је „тако угодна да је нико не памти”. Игуман Серафим назива је „зима с пролећем”.⁹⁷ Други је посебан зато што се ради о запису из далеке прошлости: „Нашло се у једној србобруљи⁹⁸ запис од игумана Ананија да је 1640 године 13 фебруара на Чисти понедељник пао кржави снијег.”⁹⁹

Црквени живот Пљеваља у вријеме игумана Серафима

4. Опис садржине наслова овог дијела рада захтијевао би много већи обим од онога који овако конципирано истраживање налаже, те је стога он могао имати и другачији назив. Међутим, умјесто промјене (под)наслова, одлучили смо да на почетку кратко образложимо шта подразумијева значење синтагме *црквени живот*. Наиме, о црквеном животу Пљеваља – ако под тиме подразумијевамо организацију дијела СПЦ у овом крају и њено дјеловање – писано је и раније¹⁰⁰, те на ове чињенице нема шта да се дода. Нас је под *црквеним животом* интересовао првенствено живот Цркве као народа Божијег, вјерног народа српског овога краја. Пратећи садржину писаног насљеђа свештенослужитеља Серафима Царића навешћемо неке основне одлике (не)побожности народа тога времена.

4. 1. Податке о побожности народа налазимо у цјелокупној заоставштини свештенослужитеља Серафима. Он о томе спорадично говори, дакле, како у својој аутобиографији, тако и у *Љетопису*. Интересатно је да код њега нигдје не постоје прецизнији подаци о посјећености манастира¹⁰¹ и о присуству народа на богослужењима у манастирском храму. Више је писао о моралу људи који је најчешће (али не и искључиво) сагледавао кроз њихов однос према Цркви и свештенству. Ми смо посебно издвојили и

95 Исто, стр. 36.

96 Исто, стр. 35.

97 Исто, стр. 42.

98 Овако је игуман Серафим највјероватније назвао србуљу.

99 Љетопис, стр. 26.

100 В. нпр. Терзић 2009, 248–255; Петровић 2009, 335–338; Струњаш 2018, 13–32. Игуман Серафим у *Љетопису* биљежи, између осталог и то када се обави неко рукоположење у епархији (нпр. на стр. 24), када неко од протојереја бива одликован или пензионисан (нпр. на стр. 23) и сл.

101 Када у *Љетопису* (стр. 41) пише о посјети патријарха Варнаве и других архијереја манастиру Св. Тројица 1935. године, о присуству народа додаје само: „народа је било доста”.

однос Пљевљака према самоме игуману Серафиму, пошто он такође говори о побожности народа тога краја.

4. 1. 1. О породичној побожности како пљеваљских градских породица, тако и сеоске донекле се може закључити из осјећања Божидаревог док је био у кући Тода Грујичића кад је тек дошао у Пљевља да учи школу:

Грујичића породица у опште, тога времена била је особито побожна и јако морална. Нарочито уз часни пост, читање псалтира и часловца на вечерњи и јутрење, реко би да туј има црква. Истина да нису баш сви чланови породице тако побожни били али их је било доста. Ово је мени годило јер сам на селу у томе био васпитан.¹⁰²

Такође, о богобојажљивости народа овога краја може се закључити из чињенице да Св. Серафим, тадашњи Божидар, кад је био на пушкарском занату, између осталог није могао дуго да остане с мајстором пушкаром зато што је био „бруталан у псовању божанства“¹⁰³. Божидар то није могао да трпи зато што, како пише, „никакве псовке нисам никада у животу слушао; псовање Бога и Богородице“¹⁰⁴.

У *Љетопису* је један цијели пасус¹⁰⁵ посвећен управо опису народне побожности. Између осталог, он пише да је народ био поштен и побожан, нарочито сељаци. Даље пише да су посјећивали цркву, дату ријеч строго држали, били стидљиви, једни другима помагали у свакој прилици. Чували су се да један другога не увриједе. Радо су давали зајам и то у четири ока, да нико не зна и ријетко се дешавало да неко некога тужи због дуга, јер се зајам редовно и враћао. Није било незаконитих бракова. Комшије су живјеле као рођена браћа. Поред тога, пише:

Коликав је стид и карактер народа био напоменућу само ово: младожења са својом младом за годину дана нису се састали, нису од стида могли, а у ложницу за целог свог века нису заједно легли.¹⁰⁶

Народ је, како пише даље игуман Серафим, имао велике задруте у којима је кућни старјешина био слушан „као неко божанство“. Затим, свештеници су били од народа дочекивани и поштовани као божанства. Народ чак није могао ни да помисли да свештеници имају гријеха.

---

102 Царић 2004, 33.

103 Исто, 40.

104 Исто.

105 Љетопис, стр. 19.

106 Исто.

На другом мјесту написао је:

Срби су се за време ропства под турцима владали по Христовој заповједи: Ко тебе каменом, ти њега хлебом, за то су морали доћи до победе.¹⁰⁷

4. 1. 2. А шта се догодило послјије побједе? Серафимови описи српског народа послјије ослобођења јасно говоре о томе да су се Срби промијенили у негативном смислу. Пише¹⁰⁸ да се најприје промјена догодила код народа у Босни, након аустроугарске окупације, а потом и у Санџаку. Послије ослобођења још више се у моралу, како пише игуман Серафим, народ „подпуно ... разголаћио, нарочито варошки свет”¹⁰⁹. На истом мјесту наводи и ријечи над којима бисмо сви могли дубоко да се замислимо: шта се некад није дозвољавало, а до чега се дошло у вријеме игумановања Серафимовог, а још више касније и данас. Оне гласе:

Док је пре под Турцима народ гинуо за Часни Крст кад би му Турчин опсовао, данас му чиновник највише власти псује Бога и Богородицу[;] он јадан слегне раменима. Ко му псује, псује му његов брат !!!

Даље је стање у том смислу било још горе. У *Љетопису* се осјећа разочарење игумана Серафима и у власт и у народ. Писао је 1932. године¹¹⁰ о томе да су турски султани били наклоњенији манастиру него „бојари српски”, а 1934. године констатује следеће:

Тешка су времена ових година наступила. Сотона је завладао светом, нестало је љубави према Богу и ближњему, нестало међу собног повећења[,] нико никоме не вјерује, морал је пао испод нуле.¹¹¹

Потоње писање свештенмученика Серафима односи се на стање душа и поступање свих или бар већине људи тога времена, но, несумњиво да је своје закључке изводио посматрајући себи најближе – Пљевљаке.

4. 1. 2. 1. Док је однос према свештеницима и светињама у вријеме дјетињства игумана Серафима био у највећој мјери благочестив, касније се види да је народ почео да се мијења и кад је овај однос у питању. *Љетопис*

---

¹⁰⁷ Исто, стр. 15.

¹⁰⁸ Исто, стр. 21.

¹⁰⁹ Исто.

¹¹⁰ Исто, стр. 34.

¹¹¹ Исто, стр. 39.

свједочи¹¹² и да је послје ослобођења постепено у школама почело да се учи и о томе да Бога нема и да је вјера „поповска измишљотина”.

Када је свога сабрата, монаха Николаја, 1934. године слао „у писанију”, о чему је већ било ријечи, она се завршила неуспјешно. У то вријеме, дакле, у доброј мјери народ није тако радо помагао манастирима нити радо при-
мао монахе.

Можда је врхунац разочарења игумана Серафима у поједине представнике својих суграђана био случај убиства свештеника Риста Ненадића, несталог 1924. године. О томе је, између осталог, написао:

Поп Ристо Ненадић као свештеник четрдесет година опслуживао је дубочичку парохију у ... доба турске владавине, и проносио Крс Часни кроз српски народ кроз навише пусије зликовачких Колашинаца, и они му главе не дођоше него на жалост Срби по ослобођењу (?!).¹¹³

У *Љетопису*, иначе, свештеномученик Серафим пише о овом догађају и о самом покојном оцу Ристу Ненадићу више пута.¹¹⁴ Кад је тијело овог свештеника било пронађено, 1927. године, откривено је и ко су починиоци убиства. Иако је истрагом утврђено и која су имена починиоца, као и то да је убиство било наручено од људи на власти, он 12. јуна 1929. године пише да је „мистерија остала нерасветљена” и додаје:

Ово је злочин извршен који се сличан непанти у народу да сам началник власти убија ... свештеника и то у српској слободи кад је цело српство било ослобођено од Турака и Аустријанаца?¹¹⁵

4. 1. 2. 2. Игуман Серафим дочекао је и почетак Другог свјетског рата и догађаје у вези с тим такође је биљежио у *Љетопису*. Тада је у самим Пљевљима било још увијек релативно подношљиво, док је у Босни и Херцеговини, како је писао, „насто ... прави пакао. Православног свештенства нигде нема. Цркве су затворене и оскверњене.”¹¹⁶ Црквени живот, тачније практиковање црквеног живота у овим ратним условима било је умногоме спутано. Посљедње што је у *Љетопису* написано, 15. X 1941. године, јесте

---

112 Стр. 21.

113 Исто, стр. 24.

114 На стр. 23–26.

115 Исто, стр. 26. Како у овом, тако и у неким претходно наведеним цитатима, карактеристична је употреба интерпункцијских знакова на крају којима се изражава интензитет чуђења и(ли) упитаности.

116 Исто, стр. 49.

слједеће: „Какве ће још патње настати за српски народ у години 1942, то ће мо виђети ко буде живио”.

4. 1. 3. Што се тиче оног аспекта црквеног живота Пљевљака који се испољавао кроз однос према самом игуману Серафиму, он се не може оцијенити високом оцјеном и поред већ навођеног свједочења Божовићевог¹¹⁷. Истина, у аутобиографији писац је мање или више субјективан и оцјена онога ко гледа са стране често је боља. Ипак, није случајно да је свештеномученик Серафим оставио свједочанство о поступцима Пљевљака: након завршене Ратарске школе – да га нико ништа о томе није питао нити му је неко честитао¹¹⁸; кад је добио чин игумана – да такође није било никакве реакције¹¹⁹, а док је био економ манастира и озбиљно био повео економију у манастиру – да „то нико није фермао, ни од старешине манастира, ни од општинара”¹²⁰.

Закључак

5. И данас Пљевљаци не живе са сазнањем да имају великог молитвеника пред Господом и активним поступањем у складу с тим. Светом свештеномученику Серафиму Царићу није урађена ни икона¹²¹ нити је написан (засебни) тропар, кондак или молитава. Умјесто свакодневног или бар веома честог прибјегавања овом светоме заштитнику и поклоњења његовим моштима, ни празник Новомученика дабробосанских и милешевских, као што је поменуто и у уводу, не прославља се масовније. Надамо се да ће овај прилог, који не представља сасвим исцрпан приказ живота и дјела Светог Серафима, бити подстицај за промјену оваквог стања. Такође се надамо и вјерујемо да се свештеномученик Серафим моли, како за своје недостојне суграђане тако и за српски и род православни уопште.

---

117 В. у т. 2. 8.

118 В. Царић 2004, 73.

119 Исто, 93–94.

120 Исто, 75.

121 Имамо у виду икону на којој је изображен само његов лик. На икони (свих) Новомученика дабробосанских и милешевских јесте приказан заједно са свима.

Литература

Бајић, Ружица (2012): „Лексика у делу Св. Серафима (игумана манастира Св. Тројице код Пљеваља)”, *Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас*. Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одјељење за српски језик и књижевност у Никшићу, Матица српска у Новом Саду, 393–407.

Божовић, Григорије (2007): *Кроз некадању Тронежу*. Путописна проза о пљеваљском крају из 1932. године. Шабац: ИКП Заслон.

Дурковић Јакшић, Љубомир (2012): *Пљевља и Манастир Св. Тројица. Борба против расрбљивања до ослобођења од Турака 1912*. Београд: Свети архијерејски Синод Српске православне цркве.

Јакшић, Дејан (2013): „О именима старих српских летописа”, *Истраживања* 24, Нови Сад, 223–233.

Лаушевић, Богдан Р. (2009): „Развој здравствене културе и здравствене службе пљеваљског краја”, *Историја Пљеваља* (ур. Славенко Терзић), Пљевља: Општина Пљевља, 585–599.

Левушкина, Ружица (2013): „Священномученик Серафим Джарич и его опубликованные произведения”. *Проблемы изучения религиозных текстов*, Бр. 3, Нижний Новгород: Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н.А. Добролюбова, 21–28.

Летопис игумана Серафима Царића, Архив манастира Света Тројица код Пљеваља, 1–49.

Мукаржовски, Јан (1986): *Структура песничког језика. Тезе Прашког лингвистичког кружока*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Петровић, Милић Ф. (прир.) (2004а): Уводне напомене, у: Доживљаји игумана Серафима Царића, Пљевља: Епархија милешевска, Манастир Света Тројица, 7–25.

Петровић, Милић Ф. (прир.) (2004б): *Пљевља у документима 1918–1941*. Пљевља: Скупштина Општине Пљевља, Књижевни клуб Далма.

Петровић, Милић Ф. (2009): „Пљевља у Краљевини Црној Гори, Првом свјетском рату и Југословенској држави”, *Историја Пљеваља*, Пљевља: Општина Пљевља, 279–354.

Струњаш, Бојан (2013): „Слика окупатора и њихових сарадника у мемоарима игумана Серафима (Царића)”, *Летопис*, Пљевља: Народна библиотека Стеван Самарџић, књ. 01, 69–75.

Струњаш, Бојан (2018): *Живот и страдање пароха косаничког Божицара Ђосовића*, Никшић: Институт за српску културу.

Терзић, Славенко (2009): „Пљевља на путу у ново доба (1804–1913)”, *Историја Пљеваља* (ур. Славенко Терзић), Пљевља: Општина Пљевља, 175–276.

Ђушић, Драго (2009): „О говору Пљеваља”, *Историја Пљеваља* (ур. Славенко Терзић), Пљевља: Општина Пљевља, 603–613.

Царић, Серафим (2004): *Доживљај игумана Серафима Царића*, Пљевља: Епархија милешевска, Манастир Света Тројица.

Ружица Левушкина**СВЯЩЕННОМУЧЕНИК СЕРАФИМ ДЖАРИЧ –
ЖИЗНЕОПИСАНИЕ, ПИСЬМЕННОЕ НАСЛЕДИЕ И ЦЕРКОВНАЯ
ЖИЗНЬ ПЛЕВЛЯ В ЕГО ВРЕМЯ**

В статье подробно описывается жизнь священномученика Серафима Джарича, в первую очередь на основе его автобиографии *Мој доживљај*. Также указывается, что именно, кроме автобиографии, составляет его письменное наследие, отличающееся жанровым разнообразием. Детально проанализирована его *Летопись*. Изучая данное наследие, отмечаются и комментируются некоторые детали из церковной жизни народа Плевля в то время, когда жил святой Серафим Джарич, и особенно когда он был игуменом монастыря Святой Троицы в Плевля (1915–1941).